

Praznična pesniška zbirka

(Ciril Zlobec: *Samo ta dan imam*, Ljubljana 2000)

Rad imam vedrino, s katero sprejema starost.
Morda si jo lahko privošči, ker se zdi, kot da
je popil krepak požirek eliksirja večne mladosti.

(Jože Pirjevec v *Večeru*, aprila 2000)

Za *Pesmi štirih* (1953) je C. Zlobec prispeval izjavo, da poezija zanj pomeni »dvoje strasti: ljubezen in pesem«. Eros in pesništvo sta dejansko poglavitni inspirativni pobudi, njune razsežnosti pa so takšne narave, da segajo v območje človekovega bivanja sploh, kar pomeni, da je Zlobčeva poezija po svojem bistvu eksistencialna. Tema ljubezni zato ni samo erotičnih razsežnosti, saj vanjo s podobno težo sodita tudi topos družinskega izročila in domovine, medtem ko topos pesništva zajema umetniško ustvarjanje v celoti. V tem smislu gre torej za pesništvo, ki razodeva enoumno izpovedno usmerjenost. Spopad, ki povzroča gibanje čustev in spoznanj, se dogaja med življenjsko resničnostjo ter svetom »živega in domišljije«. Med njima je trajen razkol:

*... in sem od vekov še na tej in oni strani,
a s te na ono in z one na to stran
nikoli ne bom mogel, da bi občutil
radost celovitosti človeka. (Vrata)*

Zavest o razpolovljenosti notranjega sveta ima več razlogov. Časovna enota pesniškega lirskega sveta so trenutki, njegova težnja pa želi vzpostaviti življenjsko resnobo in bivanjsko trajnost. Doživljajska diskontinuiranost na eni in zavezanost nekakšnemu absolutu na drugi strani imata za nasledek občutek minevanja, le redko pa se približata absurdu ali pasivizmu. Zlobec je namreč med tistimi pesniki, ki niso pristali na vsebine brez pomena in na izpraznjeno igro besed. Življenjski vitalizem mu ni dovolil prehoda čez usodni rob, stalno je namreč navzoča vera v človeka.

*ki začenja spet vse od začetka,
ki drevo poseka in steše ladjo,
pot preusmeri, cilj premakne,
a kažipota ne zamenja ... (V iskanju sebe)*

Zlobčeva lirika izvira iz opisanega bivanjskega položaja, ki ga izraža z natančnostjo seizmografa (v pesmi *Miza* sta značilna stiha: Na beli mizi bel, popisan list / z zgodovino moje duše). V takem okviru se pojavlja eros, ki je prehodil pot od nejasnih čustveno-čutnih vzburjenj rane mladosti, doživljal neobvladljive zakone ljubezenskega približevanja in odbijanja, na koncu pa je dozorel v misel o poglavitnem eksistencialnem načelu, ki zajema življenje v celoti. Za to načelo je najpomembnejše, da se ženska in moški privlačujeta s telesnimi čari in duhovno močjo, v ospredju pa je neizčrpna igra iznajdljivega intelekta ter razuma, ki v ljubezni iščeta predvsem psihično in moralno razmerje do bivanja sploh. Tako je za Zlobca postala ljubezen najpomembnejši prostor npravnega vrednotenja in temeljnega odločanja, oblika stvariteljskega dopolnjevanja in celo hrepenenja po absolutu. Zato je razumljivo, da ljubezen ni in ne more biti danost, lahko je samo nasledek neodjenljivega boja in približevanja; oboje nikoli ni dokončno, ker je pač samo pot, ki pelje asimptotično k cilju. Ker je ljubezen kot eksistencialna kategorija nedoločna, gibljiva in je ni mogoče zajeti v definicijo, je obet rešitve in hkrati tudi možnost propada. Med ti dve skrajnosti pa je ujeta sleherno življenje, zato je Zlobčeva pesem o ljubezni sodobno postavljeno vprašanje o različnih razsežnostih individualnega in zgodovinskega bivanja. Proces te vrste se je začel v *Pesmih štirih*, trdnost si je pridobil v *Ljubezni*, v *Najini vazi* pa je bil zapečaten: ljubezen je postala spoznavna kategorija, pesem pa je dobila lastnosti resne miselne poezije.

Opisane razsežnosti Zlobčeve lirike so osnova zadnje pesniške zbirke, ki je izšla letos pod naslovom *Samo ta dan imam*. Knjiga je objavljena pri Prešernovi družbi, njen pojav pa je povezan z Zlobčevo petinsedemdesetletnico (4. julija 2000). Ta jubilej je določil razkošno opremo in tehnično ureditev (Matjaž Vipotnik), uredništvo pa se je odločilo, da ob zbirki pesmi objavi tudi esejistične sestavke petih literarnih kritikov (Jože Kastelic, Matjaž Kmecl, Grytzko Mascioni, Ivo Svetina in Boris A. Novak). Ti pišejo sicer malce praznično pridvigljeno, družijo pa jih skupna misel, da gre v primeru Zlobčeve lirike za pomembno umetnostno dejanje, ki zasluži vso pozornost.

Vsebina Zlobčeve lirike je z zbirko *Samo ta dan imam* doživela precejšnjo spremembo. Avtorjeva poglavitna tema, ljubezenska inspiracija, je bila v prejšnjih knjigah nadaljevanje in obnavljanje teme iz začetnih objav, hkrati s tem pa ji je, zaradi obilne ustvarjalnosti, tu pa tam že manjkalo novih doživetij. Preobrazila se je v refleksiji iste teme in v oblikovanje, ki je nihalo med dokaj svobodnim stihom in težnjo h klasični formalni urejenosti. V novi zbirki je tematična novota najavljena v pesmi *Poletnega večera* in se glasi:

*Ah, kako globoko v gaj večernih senc
me je že zrinil čas ...*

Formulacija izpoveduje določeno fizično starost, ki je razlog za menjavo pogleda na sebe, svet in življenje. Pesnik se je srečal z ugotovitvijo minljivosti življenja in končnosti posameznikove eksistence. Takšno srečanje lahko prinese strah in porodi premislek o tako imenovanih »večnih« vprašanjih. Enako močna je tudi panika, ki povzroči vrsto nepredvidljivih dejanj in spremembo poprejšnje gibalne linije, katere najgloblji izraz je prihajal na dan prav v pesniškem ustvarjanju. Nekateri ustvarjalci v tretji dobi svojega življenja prenehajo pisati, ker menijo, da se je izčrpal živi vrec v njihovi notranjosti, ki je dajal ton in intenziteto ustvarjenim književnim delom, druge spet ravno misel, da se življenje izteka, žene v krčevito ustvarjalnost, ki je lahko osebno zanimiva, le redko pa je ustvarjalno plodna.

V Zlobčevi liriki ni nobene od navedenih možnosti. Pesnik priznava le dejstvo, da se mu dogaja,

*ko visoki ognji dneva
le še tleč ugašajo v vse tanjšo,
temnordečo črto na obzorju,
neka čudna nostalgija
name se spusti ...*

Kljub temu ostaja aktualna in živa njegova »romarska zamaknjenost«, ki teži »v prividni vrh z nezamenljivim smislom«, medtem ko je njegovo osnovno stanje vendarle »palimpsestno skrit« v osebni »strmi križevpot na Golgoto brez Smisla«. Takšna biblijska metaforika sicer razkriva načelni nesmisel vsega dejanja, razodeva pa tudi kljubovanje in vztrajanje v tistem, kar je absurdno. Ni presenetljiva primerjava pesnika s Sizifom, Tantalom, Prometejem in Frančiškom Asiškim, kateri, vsak zase in kot skupina, ponazarjajo pesnikov trenutni eksistencialni položaj.

Pesnikov bivanjski položaj je torej, povedano z njegovimi metaforami, naslednji: bivanje je pot, po kateri hodi navkreber in išče smisel. Do cilja ni mogoče prispeti, ker so posameznikove moči premajhne, da bi lahko osvojile vrh. Prej ga je spodbujala iluzija, ko pa je dosegel zrelost starosti, se je nad lastno pot dvignila senca dvoma, ki je prinesla v razpoloženje melanholijo, hkrati pa razvila do preteklosti izrazito vidno nostalgijo. V tem zarisu pa so se spremenile tudi nekatere sestavine, ki so določale nekdanjo tematiko Zlobčeve lirike.

Prvi cikel ima naslov *Nekoč in zmerom čas*, kar je pesniška parafraza teorije o valovanju velike praznine, iz katere naj bi se bila razvila veselje in življenje. O tem govori pesem *Velika praznina*, v kateri je čas izenačen s praznino, zgodovina pa s kaosom. Ko se je izpodmaknila osnova v kavzalnosti in smiselnosti vsega, kar obstaja, je prišlo do pretresa tudi v umetniški ustvarjalnosti.

Najprej je problematizirana beseda, katera

*nič več ne prerokuje, ne oznanja,
na prsi svoje smrti glavo sklanja,
zgrožena v temna brezna sebe gleda.* (Umiranje Besede)

Če je bila pesem v izročilu »vestalka sanj«, »človeška zvezda« in »kažipot duha«, danes ni več; njena luč se »več ne prižiga, / zdaj naša noč vse daljša je postala«. Pesnik ugotavlja mrk besede, v kateri ni več smisla ali pomena; avantgardna in druga stremljenja so uničila jezikovni izraz, ki je bil ekvivalent duhovnosti. Pretrgale so se vezi z izročilom. Nič več duh ne išče poti iz veka v vek (O. Župančič), temveč:

*Iz roda v rod pot vsak si utira sam,
že zdavnaj smo pretrgana veriga ...* (Pretrgana veriga)

Čas kot edina resničnost teče, v njem pa ni smisla in kontinuitete, se pravi, da ni več neke nadrejene opore, s katero bi bilo lažje živeti. Čas je torej doživljanje in preživljanje, ki traja iz minute v minuto, ni pa več sklenjena celota. Čas je pojav, v katerem, praviloma brezuspešno, skušamo doumeti sebe in druge. Čas ponuja možnost za želje in upe, toda hkrati peha v obup. Življenje je kot bivanje med vrati, kar pomeni, nikoli povsem notri in nikoli povsem zunaj. Samo v takšnem stanju je pesnik »sam sebi zvest in svoji temni usodi« (*Živeti med vrati*). Vztrajanje v taki zavesti je podkrepljeno s spoznanjem, ki ga izpolnjuje z določeno življenjsko radostjo, in sicer

*..., da sem, a bi lahko ne bil,
čeprav še diham trpki vonj poraza,
ki bo, ko pride čas, me v večno noč ovil.* (Iz sebe v čas)

Torej: ne vztrajati samo zato, ker je absurdno, temveč vztrajati iz razloga, ker ima sleherna puščava tudi oazo.

V naslednjem ciklusu (*Lovec lastnega življenja*) gre za izpoved osebnih posledic, do katerih je prišlo iz opisanih pesniških misli in ugotovitev. Zavest o minljivosti je prizadela obe poglavitni Zlobčevi temi, ki sta Ljubezen in Beseda. Nad obema se vzpenja spoznanje: »Ni več poti, ni belega snega, / vse bolj in bolj požira me tema« (*Zimska idila*). Predstava o mejni črti, ki loči življenje od smrti, je pobudila solzo in presunljivo spoznanje (*Strašen je poslednji, / nemi krik človeka*). Življenje se je spremenilo zgolj v *zdaj*, vse, kar je bilo, ne bo nikoli več; edini čas je samo še vsak podarjeni trenutek bivanja. Pesnik ga želi zadržati in tudi v njem najti »privid poti k ljubezni in besedi« (*Lovec lastnega življenja*). Vzponi te vrste niso vedno uspešni, saj je med njimi izpoved,

»da zgubljam se v temi, / da le še muka mi k ljubezni sveti« (*Črna muka*). Nekdanji ogenj ne gori več s primerno silo, plameni jenjavajo, v njih pa so zgorele vse minljive, čeprav še tako lepe stvari (*Sam sebi prepovedan sad*).

Zlobec je že v pesmi *Velika praznina* poudaril, da trdna tla predstavlja »ljubezen dvoedina«. V tretjem ciklu, ki je naslovljen *Zaliv*, v sonetnem vencu od desetih sonetov govori samo o tej temi. Najbolj izpovedna je v tem pogledu kitica iz VII. soneta, ki se glasi:

*Za marsikaj brezbrizen, brez občutka,
vse na ljubezen stavim, v njej spoznal
sem ves misterij večnosti trenutka.*

V navedenih stihih je ljubezen trdna podlaga, ki je nobena druga izkušnja ne more premakniti. Svojo ljubezensko temo je pesnik spravil v sklad s filozofijo trenutka v tistem smislu, ki je značilen tudi za Župančiča (»večnost v trenutek begoten uklepamo«). Zlobec preigrava vso skalo ljubezenskih trenutkov in doživetij, v pogledu na to svojo bistveno določnico je tako melanholičen kot nostalgičen, tudi notranje razklan (razdeljen je na svetlo in temno stran). Oboje pa je zanj celota, pri kateri trdno vztraja in se – v času dvomov – zanj tudi krčevito bori:

*Poiščiva še midva svoje gnezdo,
morda pa ga le bova kje odkrila.
Če sva zdaj praznih rok, se vanj urniva,
s podobo tega tihega zaliva.*

Obravnavani ciklus je rezultat jasne refleksije, izražene v racionalni sonetni obliki in medsebojni povezavi kitic, ki jo poznamo iz Prešerna. V naslednji enoti pod naslovom *Zlata nitka* takšne notranje povezave ni, saj gre praviloma za svobodneje urejene stihe in kitice. To je razumljivo, saj gre v vsakem delu te enote za sestavine, ki razgrajujejo pesnikov mit o ljubezni. Kljub temu pa se »ljubezen dvoedina« vedno znova osmišlja in vrača v staro stanje. Ta ljubezen je pobožanstvena; postavljena je kot doživetje, ki ga ne more zamenjati »mrki, neprijazni Bog ... otroštva«. Doživetje je kot stalni vzgon navzgor, ki si tu in tam pomaga celo s prividi ali izmišljeno preteklostjo. To je že svojevrstna metafizika ljubezni, ki se je odtrgala od svoje čutno-čustvene osnove; postala je, ali pa bi vsaj rada postala, pesnikova spoznavna kategorija in življenjska filozofija. V tej je večno merjenje svetlobe s temo (*Moj in tvoj pogled*), ob njej misel na končnost človeka kot človeka fizisa in duha odstopi nekam v ozadje (*Zlata nitka, Prispodoba*). Ni presenetljivo, da je izdaja ljubezni primerjana z judežem (*Najin čudež*), ljubezensko doživetje pa je kot Razodetje (*Večerna zgodba*), katero prav s svojo skrivnostnostjo še bolj potrjuje vero in jo globinsko

osmišlja. Ta pomen ima tudi na ravni pesniškega, katero pri Zlobcu izvira iz ljubezenskega spoznanja kot kategorije življenja. Zato »ljubezen dvoedina« ostaja še naprej kanonska resnica:

*Morda se ta oaza res že oži,
vse manj vodè si v dlan lahko zajamem,
vendar nad nama krokar še ne kroži.*

V omenjenih štirih ciklih je Zlobec zgradil podlage in vsebino svojega pesniškega sveta. Naslednji cikel je naslovljen *Stanja in trenutki*, kar že samo po sebi govori o drugačnem ustvarjalnem hotenju. V njem gre za posamezne sestavine tega hotenja, ki jih imenuje stanja (vloga besede, ustvarjanje, zveza z družbo, odnos do rodu in zemlje, vprašanje mladosti, večnost, zgodovina in podobno). V besedilih, ki so označena kot trenutki in so tudi grafično drugačna, se refleksija strne v maksimo, sentenco ali aforizem. Z njimi je izpovedana najgloblja resnica in je naznačeno bistvo pesnikovega življenjskega vzora. Za vse to je še vedno značilna krčevita strastnost, v kateri je viden boj za nadaljnjo veljavo izhodišč, do katerih je prišel v preteklosti. Drugo stran tega napora označuje izkušnja, da je vse skupaj zaman. Toda tudi do tega spoznanja pesnik zajame pozitivno razmerje:

*zaljubljen v sizifovstvo, pred življenjem
in smrtjo ne zatiskam si oči. (Stanje 8: Pesem)*

Ob obeh omenjenih plasteh je v daljavi stalno prisotna tudi misel o koncu; nekaj ustreznih mest naj bo tu navedenih (*Škržad trenutke moje večnosti odševa; obzirna smrt zatiska mu oči; že se večeri*). Poanta vsega je v *Trenutku 4: čas beži*, v katerem gre za medbesedilno razmerje s pesnikom moderne F. Gestrinom; glasi se pa takole:

*... za mano čriček že drobi svoj stih
v to poletno noč: Tvoj čas beži, beži ...*

V ciklusu *Kraške elegije* je tematiziran odnos do rojstne (kraške) pokrajine in mladosti. Tematizacija je osebna parafraza Prešernovega *Slovesa od mladosti* in *Sonetov nesreče*: ožja domovina je bila »naš skupni dom, naša mala domovina« (*Kraška elegija*). Pesnik niza spomine in podobe, predvsem pa obravnava razloge za odhod iz družine (ti so strnjeno označeni kot »neka čudna žeja«). Nostalgичno obarvani spomini in njihova melanholična spremljava pa se dogajajo v okviru spoznanja, da možnost resnične vrnitve ne obstaja, saj ni

*... ne tu ne tam doma,
ne morem se vrniti,
a se vračam, vztrajno vračam,*

*kakor da sam k sebi
hodim prosit vbogajme
k še zmerom darežljivi sreči
svojega otroštva.*

»Portretne skice umrlih prijateljev« *Bili so med nami* govore o šestih pokojnikih (Bojan Štih, Pavle Zidar, Lojze Krakar, Primož Ramovš, Fulvio Tomizza in Andrej Hieng). V sonetni obliki je ujeta poglobljena lastnost vsakega predstavljenega, ob tem pa se pojavljajo vprašanja smisla smrti, presežnosti in umetnosti in grenkoba slovesa. Zadnji cikel ima naslov *Sedem nenavadnih dni čisto navadnega tedna*, ki je nekakšen dnevnik enega tedna v sonetni obliki. V njem so tematizirane naslednje stvari: Radovednost, Golobi, Sin, Hčerka, Vremenska napoved, Žena, Pesnik in Bog. Pojmi so iz pesnikove refleksije, iz vsakdanjega življenja in iz družinskega kroga. Zlobec jemlje osebo ali temo kot fenomen, ki ga poskuša včleniti v svojo ustvarjalno zavest. Osnovno doživetje je spoznanje, da »miljnih kamnov svojih dni / nič več ne štejem, samo še odštevam (Ponedeljek). Izpovedno so najznačilnejši stih v *Nedelji*, ki ima podnaslov *Pesnik in Bog*. Oba sta si podobna po ustvarjanju. Bog je ustvaril svet in življenje, Pesnik ustvarja umetnost, zato je sleherno ustvarjalno delo nekaj božanskega (kaos se spremeni v red, iz nič nastane življenje). Pesnik Zlobec je v svoji knjigi že pobožanstvil Ljubezen, sedaj je enako storil tudi s Poezijo:

*kar ti si dokončal, jaz spet začnjam,
v podobnost s tabo se oholo vzpenjam,
glej: v pesem vezem svojo kratko večnost.*

V svojih »novih pesmih«, kakor je Zlobec podnaslovil svojo pesniško zbirko *Samo ta dan imam*, so se potemtakem izoblikovali neki vidiki, ki jih njegova lirika doslej ni imela. Oba poglobljena tematska sklopa, Ljubezen in Pesem, sta ostala, spremenil pa se je kontekst, v katerem se pojavljata. Ta kontekst je povzročila zavest o minljivosti, ki je s posebno lučjo razsvetlila vse pesnikove razsežnosti in odredila poseben vrednotenjski sestav. Pesnik se s to zavestjo postavlja v tesen stik z evropsko in slovensko tradicijo lirike elegične inspiracije. Ta je v vseh čustvenih legah dominantna, čeprav jo racionalno poskuša premagati z metafiziko ljubezenskega doživljanja in ustvarjalnega dejanja. Položaj te vrste razkriva bolj temne strani bivanjskega procesa; zanos se umika vdanosti v zakonitosti življenja, preteklo se preobrača v nostalgijo, trenutki sedanosti pa so obeleženi s pristno melanholijo. Ker je današnje povprečno razpoloženje ljudi bolj depresivno, se bo pesnikova izkušnja srečala z izkušnjami mnogih bralcev, ki bodo v njej našli v mnogem sebi podoben svet.

Jože Pogačnik